

Johdatus teemanumeroon

Kokeellisen sosiologian lupaus

Ilkka Arminen & Mika Simonen

Kun Helsingin Sanomissa alettiin vuonna 2013 peräänkuuluttaa 2010-luvun Pekka Kuusta, mahdettiinkohan ymmärtää, että tarkoitettiin nimenomaan *kokeellista sosiologiaa*? Pekka Kuusen väitöskirja *Alkoholijuomien käyttö maaseudulla* (1956) oli kokeellinen tutkimus alkoholijuomien käytöstä maalaiskunnissa ja kauppaloissa, ja on edelleen kokeellisen sosiaalitieteen merkittävimpiä tutkimuksia Suomessa. Kokeellisesta tutkimuksesta Kuusi haki perustaa kokeilevalle yhteiskuntapolitiikalle ja 1960-luvun sosiaalipoliitikalleen. Löytyisiköhän tällä hetkellä kannatusta Kuusen ajamalle kontrolloidulle, kokeelliselle yhteiskunnan rakentamiselle?

Kevään 2014 sosiologipäivillä Rovaniemellä kokoontui kuitenkin kokeellisen sosiologian työryhmä, jonka herättämän kiinnostuksen ja kummastuksen virittäminä on nyt koottu tämä teemanumero.

Siinä missä kokeellisella tutkimuksella on ollut perustava asema luonnontieteellisen maailmankuvan kehittämisessä, on sosiologisten kokeiden asema ollut rajatumpi, vaikka niidenkin on nähty tuottavan tietoa ja näkökulmia yhteiskunnalliseen ja teoreettiseen keskusteluun. Kokeellinen tutkimus on kuitenkin vahvistunut viime aikoina, joskin enemmän psykologia- ja taloustieteissä kuin

sosiologiassa. Kokeellisen tutkimuksen nousun taustalla ovat internetin ja tietotekniikan luomat uudet mahdollisuudet; kokeiden tuottaman näytön soveltuvuus julkisuuteen, jossa vaaditaan yhä yksinkertaisempia ja selkeämpiä tuloksia sekä kokeiden mahdollistamat poliittiset implikaatiot, jotka soveltuvat näyttöön perustuvan politiikan tueksi.

Kokeellisen tutkimuksen lupauksen rinnalla on oikeastaan yllättävää, kuinka vaisuksi sen nousu nimenomaan sosiologiassa on jäänyt myös kansainvälisesti. Tälle on ehkä sekä tieteenalan sisäisiä että ulkoisia syitä. Risto Heiskalaa mukaillen sosiologi kutsutaan usein paikalle kertomaan, miksi ihmiset eivät toimi siten kuin lääkäri, ilmastotutkija ja kansainvälinen valuuttarahasto toivoisivat. Tällöin ei tutkita ihmisten käyttäytymistä, vaan se otetaan annettuna, ja sille pyritään löytämään selitys tai oikeammin tulkinta. Tällainen ote – käyttäytymisen asettaminen merkitysyhteyteen – ei ensisijaisesti tee relevantiksi kokeellista tutkimusta. Lisäksi merkitysyhteyteen asettaminen on käännettävissä myös kriittiseksi tutkimukseksi. Voidaan päätyä argumentoimaan, että se toive, jonka vastaisena ihmisten käyttäytyminen näytetty, onkin ”virheellinen”, ”väärin oletuksiin pohjautuva” tai ”ihmiskvaltaan vinoutunut”. Tältä osin sosiologia lienee systemaattisesti epäsymmetrinen: luonnontieteilijöiden (lääkärit ja

ilmastotutkijat) asettamat normit pääosin hyväksytään, kun taas teknokraattien (talouspoliitikot ja yhteiskuntasopimuksen ehdottajat) torjutaan.

Toki sosiologia voi olla myös kausaaliselittävää. Jos halutaan tutkia yhteisörakenteellisia tekijöitä, päädytään helposti kenttäkokeisiin (vrt. Kuusen tutkimus alkoholin käyttöön vaikuttavista tekijöistä). Useissa tapauksissa kenttäkokeiden tai kvasi-kokeiden asetelmista tulee kuitenkin käytännössä niin kompleksisia, että niiden vahva kausaalinen tulkinta on hankalaa. Klassisia koeasetelmia käytettäessä idealisaatioihin perustuvien tulosten siirrettävyys luonnollisiin tilanteisiin tulee taas olettamusten varaiseksi, jolloin ”sosiologia” piiloutuu taustaoletuksiin, ja kokeista on vaara tulla illustratiivisia.

Sosiologian luonne kriittisenä tieteenä näkyy usein myös tutkijoiden metodologisissa itsekritiikissä. Tämä toteutuu myös tämän teemanumeron kirjoituksissa. Useimmissa teksteissä pohditaan varsin kriittisesti kokeellisen tutkimuksen metodologisia oletuksia ja ratkaisuja sekä niiden vaikutuksia tuloksille ja niiden luotettavuudelle. Metodologinen itseruoskinta on sosiologian erityinen ansio, mutta myös riippa. Sosiologien kriittisyyteen voisi yrittää raottaa kokeellisen sosiologian mentävän aukon.

Petri Ylikoski tarkastelee artikkelissaan näyttöhierarkian ajatusta ja kokeellisen tutkimuksen nousua. Näyttöhierarkian mukaan vahvinta todistusvoimaa on satunnaistettujen kokeiden meta-analyseillä, toiseksi vahvimpia näytöltään ovat satunnaistetut kokeet. Näyttöhierarkian ajatusta voi käyttää juuri kokeellisen tutkimuksen perusteluna. Ylikosken mukaan näyttöhierarkian ajatus on kuitenkin sisäisesti ongelmallinen, ja myös kokeellisen tutkimuksen näytön luonne on metodologisesti monimutkaisempi kysymys kuin ajattelutavassa haluttaisiin tunnustaa. Kokeellinen tutkimus voi olla hyvä metodologinen

lisä sosiaalitieteisiin, mutta ei tulisi ajatella sen korvaavan muita tutkimustapoja.

Melisa Stevanovic ja Mikko Kahri tarkastelevat keskustelunanalyttisen tutkimusohjelman rajoja ja esittävät suuntia, joissa kokeellinen vuorovaikutuksen tutkimus voi täydentää luonnollisen vuorovaikutuksen tutkimusohjelmaa. Näitä laajennuksia ovat mm. keskustelun lainalaisuuksien neurotieteellinen ja luonnonhistoriallinen perusta sekä tunteiden rooli vuorovaikutuksessa. Kirjoittajat käsittelevät myös kokeellisen tutkimuksen monimuotoisuutta ja jakavat tutkimukset aineistojensa perusteella luonnollisiin, vuorovaikutukseltaan manipuloituihin ja kokeellisesti tuotettuihin. Kirjoittajien mukaan kokeellisen keskustelunanalyysin ansio on sen mahdollisuudessa rakentaa silta sosiaalisten käytänteiden tutkimuksen ja muiden tieteenalojen vuorovaikutusta koskevien kysymysten välille.

Ilkka Arminen ja Mika Simonen tarkastelevat alkujaan Alan Turingin ideoiman imitaatiopelin sosiaalitieteellistä sovellusta, jolla tuotetaan kokeellisesti tietoa sosiaalisen ryhmän (esim. naiset) jäsenten taidoista teeskennellä toisen sosiaalisen ryhmän (miehet) jäsentä. Tekeytymisen onnistumista on selitetty *vuorovaikutuksellisen asiantuntemuksen* käsitteellä. Arminen ja Simosen etnometodologinen tulkinta kuitenkin osoittaa, että kokeiden tuloksiin vaikuttaa myös tarkasteltavan ryhmän sulkeutuneisuuden aste. Kirjoittajat hahmottelevat suuntaviivoja valjastaa imitaatiopeli sosiaalisten ryhmien sulkeutuneisuuden tarkasteluun sekä ryhmänjäsenyyden ja yhteiskunnallisten jakojen ylläpitämisen ja kiistämisen analyysiin.

Katariina Warpeniuksen artikkeli jatkaa Pekka Kuusen aloittamaa kokeellisen alkoholitutkimuksen perinnettä. Tarkasteltavina ovat alkoholijuomien vastuullista myyntiä ja anniskelua mittaavat ostokokeet, jotka ovat nousseet uudeksi

tutkimussuunnaksi myös Suomessa. Ostokokeet toteutetaan piilohavainnointina, jossa koetta johtava tutkija simuloi vuorovaikutussuhteen myyjän ja tutkimusavustajana toimivan pseudoasiakkaan välille todellisissa sosiaalisissa tilanteissa. Kirjoittaja keskittyy pohtimaan ostokokeiden metodologisia ja eettisiä pulmia sekä asemaa yhteiskunnallisena vallankäyttönä. Ostokoe on tulkittavissa hallinnolliseksi vallankäytöksi osana alkoholi-markkinoiden tietoperusteista hallintaa, mutta myös välineeksi itsetarkkailuun ja markkinointiin.